

**МІНІСТЕРСТВО ТРАНСПОРТУ ТА ЗВ'ЯЗКУ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО
ТРАНСПОРТУ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. ЛАЗАРЯНА**

РАДА З ГУМАНІТАРНОГО ВИХОВАННЯ

ВІСНИК КУРАТОРА

№ 38

(листопад 2008)

**ДНІПРОПЕТРОВСЬК
2008**

Укладач: Дешко Л. К.

УДК 378

Вісник куратора № 38 (листопад 2008 р.)

Рекомендовано до друку радою з гуманітарного
Виховання 23 жовтня 2008 року

Редактор: Лагдан С. П.

Комп'ютерний набір: Море Т. Т.

Зміст

1. Процес виховання і його закономірності (Дешко Л.К. – доц. каф. філософії та соціології, керівник «Школи куратора»).
2. Про це треба знати і розповідати студентам (Дешко Л.К. – доц. каф. філософії та соціології, керівник «Школи куратора»).
3. Вас запрошує Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (програма діяльності).
4. Календар знаменних дат (Долматова Н. І. – зав. відділом гуманітарної літератури бібліотеки)

ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ І ЙОГО ЗАКОНОМІРНОСТІ

Виховання — соціальне цілеспрямоване створення умов (матеріальних, духовних, організаційних) для засвоєння новим поколінням суспільно-історичного досвіду з метою підготовки до суспільного життя і продуктивної праці. Виділяють виховання в широкому соціальному значенні, включаючи в нього дію на особу суспільства в цілому, і виховання у вузькому значенні — як цілеспрямовану діяльність, покликану сформувати систему якостей особи, поглядів і переконань. Виховання часто трактується в ще більш локальному значенні — як рішення якої-небудь конкретної виховної задачі (наприклад, виховання певних рис вдачі, пізнавальної активності і т. д.). Таким чином, виховання — це цілеспрямоване формування особи на основі формування: 1) певних відносин до предметів, явищ навколишнього світу; 2) світогляду; 3) поведінки (як прояву відносин і світогляду). Можна виділити види виховання (розумове, етичне, фізичне, трудове, естетичне і т.д.).

Різні типи суспільств за різних історичних часів по-різному розуміли мету і значення виховання. В сучасну епоху метою виховання є формування особи, яка високо ставить ідеали свободи, демократії, гуманізму, справедливості і має наукові погляди на оточуючий світ. Формування всесторонньо і гармонійно розвиненої особи стає основною метою (ідеалом) сучасного виховання. +Різні цілі виховання

В Європі, Америці, Японії є значна різноманітність теорій і підходів до виховання. Першу групу складають концепції, в яких виховання розглядається як більш менш жорстке керівництво учнями, формування заданих суспільством властивостей особи. Це можна назвати авторитарною, технократичною педагогікою. Виховним концепціям другої групи можна дати узагальнену назву — гуманістична школа. Загалом, виховні системи Заходу базують свої теорії на філософії прагматизму, позитивізму, екзистенціалізму. Психоеаналіз і біхевіоризм є психологічною основою більшості виховних концепцій Заходу.

Розробники технократичної авторитарної педагогіки виходять з того, що задачею виховної системи школи і суспільства є формування «функціональної» людини-виконавця, адаптованої до життя в даній суспільній системі, підготовленої до виконання відповідних соціальних ролей. Так, в США ці ролі такі: громадянин, працівник, сім'янин, споживач.

Виховання слід будувати на раціональній науковій основі, програмуючи поведінку людей і управляючи його формуванням (Скіннер — творець технократичної педагогіки). Радянська педагогіка намагалася будувати виховання саме як керований і контрольований процес, прагнула визначити точні цілі, задачі, зміст, методи і форми роботи. Представники технократичного підходу на Заході також стоять на позиції, що процес формування і виховання особи повинен бути строго направленим і приводити до проєктованих результатів. Проте в цьому підході таїться загроза маніпулювання особою, небезпека одержати у результаті людини-функціонера, бездумного виконавця. Виховання розуміється як модифікація поведінки, як вироблення правильних поведінкових навиків. В основі технократичної педагогіки лежить принцип модифікації поведінки учнів у потрібному напрямі.

Формування навиків поведінки необхідне, але не можна нехтувати власною волею особи, її свідомістю, свободою вибору, цілями і цінностями, що і детермінує власне людську поведінку.

Модифікаційна методика припускає вироблення бажаної поведінки в різних соціальних ситуаціях за допомогою «підкріплювачів»: схвалення або осуду в різних формах. В модифікаційній методиці немає нічого поганого, якщо мається на увазі дія на свідомість, поведінку, емоції людини з метою її розвитку. Але якщо модифікація поведінки приводить до маніпуляції особою, нехтує її інтересами, антигуманний характер. Крайнім виразом технократичного підходу є теорія і практика психотропної дії на учнях і дорослих. Виховання за допомогою фармакологічних препаратів суперечить всім етичним і юридичним нормам.

Гуманістична педагогіка

Модель виховання, в основі якій лежить напрям гуманістичної психології, розвивалася в 50—60 рр. в США в працях таких вчених, як Маслоу, Франк, Роджерс, Коллі, Комбс і ін.

Головними поняттями гуманістичної педагогіки є «самоактуалізація людини», «особове зростання», «розвиваюча допомога». Кожна людина є цільною освітою, неповторною особою. Поведінка особи визначається не підкріпленням, що поступає із зовнішнього середовища, як учить біхевіоризм, а природженим прагненням людини до актуалізації — розвитку своїх природних здібностей, пошуку свого значення і життєвого шляху. Особа розуміється як складна автономна система, відмінна спрямованістю, волею до позитивної діяльності і співпраці. Самоактуалізація це реалізація себе в діяльності, у відносинах з людьми, в повнокровному «хорошому» житті на обраному і змінюваному життєвому шляху. Цей стан зазначений у К. Роджерса поняттям «повноцінно функціонуюча людина». В психотерапії і педагогіці Роджерса психотерапевт і педагог повинен порушити власні сили людини для вирішення його проблем, не вирішувати за нього, не нав'язувати йому готового рішення, а стимулювати його власну роботу по особовій зміні і зростанню, які ніколи не мають меж. Метою навчання і виховання повинне бути не придбання знань як набору знань, фактів, теорій в ін., а зміна особистості учня в результаті самостійного навчання. Задача школи і виховання — дати можливість розвитку, саморозвитку особи, сприяти пошуку своєї індивідуальності, допомогти людині йти до самоактуалізації.

Навчання, в якому зацікавлений учень, де є не просто накопичення фактів, а зміна учня, його поведінки, його «Я-концепції», Роджерс назвав «значущим для людини навчанням» і вважав, що тільки таким воно і може бути. Він визначав наступні умови, при яких воно може відбутися:

1. Учні вирішують в процесі навчання проблеми, що цікавлять і значущі для них.
2. Педагог відчуває себе по відношенню до учнів конгруентно, тобто проявляє
3. Педагог проявляє безумовне позитивне відношення до учня, приймає його таким, який той є.
4. Педагог проявляє емпатію до учня, здатність проникати в його

внутрішній світ, розуміти його, дивитися його очима, залишаючись при цьому самим собою.

5. Педагог грає роль помічника і стимулятора значущого навчання, повинен створити психологічний комфорт і свободу учня, тобто навчання повинне бути центровано на учні, а не учбовому предметі. Вихователь в рамках гуманістичної педагогіки повинен спонукати учнів до етичного вибору, надавши матеріал для аналізу. Методами виховання є дискусії, ролеві ігри, обговорення ситуацій, аналіз і дозвіл конфліктів. Для батьків і педагогів учені гуманістичної школи пропонують такі прийоми в спілкуванні з дитиною: «Я - вислів», активне слухання, безумовна любов до дитини, позитивна увага до нього, контакт очей, фізичний контакт.

Педагогічні закономірності виховання — це адекватне віддзеркалення об'єктивної дійсності виховного процесу, володіючого загальними стійкими властивостями при будь-яких конкретних обставинах.

Можна виділити наступні закономірності (П. І. Підкасистий, 1996):

- виховання дитини як формування в структурі його особи соціально-психологічних новоутворень здійснюється тільки шляхом активності самої дитини. Міра її зусиль повинна відповідати мірі її можливостей.

Будь-яка виховна задача розв'язується через активні дії: фізичний розвиток — через фізичні вправи, етичне — через постійну орієнтацію на самопочуття іншої людини, інтелектуальне — через розумову активність, рішення інтелектуальних задач.

- зміст діяльності дітей в процесі їх виховання визначається на кожний даний момент розвитку актуальними потребами дитини. Випереджаючи актуальні потреби, педагог ризикує зустріти опір і пасивність дітей. Якщо не враховувати вікові зміни потреб дитини, то процес виховання утруднюється і порушується;

- дотримання пропорційного співвідношення зусиль дитини і зусиль педагога в спільній діяльності: на початковому етапі частка активності педагога перевищує активність дитини, потім активність дитини зростає, і діяльності дітей, уміє відійти в тінь і визнати повне право дітей на творчість і вільний вибір;

- тільки в умовах любові і захищеності дитина вільно виражає свої відношення, сприятливо розвивається. Тому виховання включає в свій зміст демонстрацію любові на адресу дитини, уміння зрозуміти, допомогти дитині, пробачити його помилки, захистити;

- організовувана діяльність повинна супроводжуватися або вінчатися ситуацією успіху, яку повинна пережити кожна дитина. Ситуація успіху — це суб'єктивне переживання досягнень, внутрішня задоволеність дитини самою участю в діяльності, власними діями і одержаним результатом. Позитивне підкріплення — найзагальніша умова створення ситуації успіху;

- виховання повинне носити прихований характер, діти не повинні відчувати себе об'єктом додатку педагогічних моралей, не повинні постійно усвідомлювати свою схильність продуманим педагогічним впливам. Прихована позиція педагога забезпечується спільною діяльністю, інтересом педагога до внутрішнього світу дитини, наданням йому особистої свободи, поважним і

демократичним стилем спілкування;

- цілісність особи наказує педагогам цілісність виховних впливів.

Принципи — загальні керівні положення, що вимагають послідовності дій за різних умов і обставин.

Виділяють наступні основні принципи (П. І. Підкасистий):

- перший принцип виховання, витікаючий з цілі виховання і враховуючий природу виховного процесу, — орієнтація на ціннісні відносини — постійність професійної уваги педагога до відносин вихованця, що формуються, до соціально-культурних цінностей (людині, природі, суспільству, праці, пізнанню) і ціннісних основ життя — добру, істині, красі. Умовою реалізації принципу орієнтації на ціннісні відносини виступають філософська і психологічна підготовка педагога;

- другий принцип виховання — принцип суб'єктності: педагог максимально сприяє розвитку здатності дитини усвідомлювати своє «Я» в зв'язках з іншими людьми і світом, осмислювати свої дії, передбачати їх наслідки для інших людей і своєї долі, проводити осмислений вибір життєвих рішень. Принцип суб'єктності виключає жорсткий наказ на адресу дітей, а припускає сумісне з дитиною ухвалення на заключному етапі дитина все робить сама під контролем педагога. Сумісно-розділена діяльність допомагає дитині відчувати себе суб'єктом діяльності, а це надзвичайно важливо для вільного

- третій принцип виховання витікає із спроби погоджувати соціальні норми, правила життя і автономність неповторної особи кожної дитини. Цей принцип свідчить — ухвалення дитини як даність, визнання за дитиною права на існування її такою, яка вона є, пошана до її історії життя, яке сформувало її на даний момент саме такою, яка вона є, визнання цінності її особи, збереження по відношенню до кожної дитини, незалежно від його успіхів, розвитку, положення, здібностей, пошани до її особи. Межі ухвалення даності існують: вони відображені в двох не «Можна»: не «можна робити замах на іншу людину» і не «можна не працювати, не розвивати себе», — ці заборони безумовні і категоричні для людини сучасної культури.

Союз трьох принципів виховання додає вихованню характеристики, що гармонійно поєднуються: філософічна, діалогічну, етичну. Вони не можуть існувати одна без іншої, точно так, як і реалізація одного з названих принципів сучасного виховання неможлива у відірваності від інших.

Методи виховної дії — це конкретні шляхи впливу на свідомість, відчуття, поведінку вихованців для вирішення педагогічних задач в спільній діяльності, спілкуванні вихованців з педагогом-вихователем.

Методи виховання слід відрізнити від засобів виховання, з якими вони зв'язані. Засобами виховання є, перш за все, предмети матеріальної і духовної культури, які використовуються для вирішення педагогічних задач. Метод виховання реалізується через діяльність педагога-вихователя, засіб же (книга, кінофільм і ін.) може впливати і поза діяльністю педагога, без педагога.

Для практичної роботи педагога якнайбільше підходить наступна класифікація методів виховання:

- методи переконання, за допомогою яких формуються погляди, уявлення, поняття вихованців, відбувається оперативний обмін інформацією (навіювання, оповідання, діалог, доказ, заклики, переконання);

- методи вправ (прирученні), за допомогою яких організується діяльність вихованців і стимулюються позитивні її мотиви (різні види завдань на індивідуальну і групову діяльність у вигляді доручень, вимог, змагання, показу зразків і прикладу, створення ситуацій успіху);

- методи оцінки і самооцінки, за допомогою яких проводиться оцінка вчинків, самоконтролю, самокритики). Форми виховання — способи організації виховного процесу, способи доцільної організації колективної і індивідуальної діяльності учнів. Використовують і термін «виховний захід», «організаційні форми виховання». Захід — організована дія колективу, направлена на досягнення яких-небудь виховних цілей. В педагогічній літературі єдиного підходу до класифікації форм виховної роботи немає. Найпоширенішою є класифікація організаційних форм виховання залежно від того, як організовані учні: масові форми (участь всього класу), курткова-групова і Індивідуальна форми. Заслугує уваги підхід до визначення форм виховної роботи, пов'язаний з напрямками виховної діяльності, наприклад, для організації пізнавально-розвиваючої діяльності учнів більш підходять такі форми, як вікторина, аукціон знань, конкурс знавців «Що? Де? Коли?», конкурс проектів, ділові ігри, наукові конференції учнів, конкурс винахідників і фантазерів і т.п.

При здійсненні задач етичного виховання можуть застосовуватися такі форми, як диспути, круглий стіл, бесіда на етичні теми, телемости, акції милосердя, літературно-музичні композиції і т.п. Для кожного дитячого колективу слід вибирати найбільш відповідні форми. Чим різноманітніші і багатші за змістом форми організації виховного процесу, тим він ефективніший. В основі вибору форм виховної роботи повинна знаходитися педагогічна доцільність.

Коли йдеться про спеціально організовану виховну діяльність, то звичайно ця діяльність асоціюється з певною дією, впливом на формовану особу. От чому в деяких посібниках з педагогіки виховання традиційно визначається як спеціально організована педагогічна дія на особу, що розвивається, з метою формування у неї визначуваних суспільством соціальних властивостей і якостей.

Сама по собі зовнішня виховна дія не завжди веде до бажаного результату: вона може викликати у вихованця як позитивну, так і негативну реакцію, або ж бути нейтральною. Тільки за умови, що виховна дія викликає у особи внутрішню позитивну реакцію (відношення) і порушує її власну активність в роботі над собою, вона надає ефективний розвиваючий і формуючий вплив.

Під вихованням слід розуміти цілеспрямований і свідомо здійснюваний педагогічний процес організації і стимуляції різноманітної діяльності формованої особи по оволодінню суспільним досвідом: знаннями, практичними уміннями і навичками.

Вказаний підхід до трактування розвитку особи одержав назву діяльно-відносницької концепції виховання. Єство цієї концепції, як

показано раніше, полягає в тому, що, тільки включаючи людину, що росте, в різноманітні види діяльності по оволодінню суспільним досвідом і вміло стимулюючи її активність (відношення) в цій діяльності, можна здійснювати його дієве виховання. Без організації цієї діяльності і формування позитивного відношення до неї виховання неможливе. Саме в цьому полягає глибинне єство цього найскладнішого процесу.

В процесі виховання необхідно спонукати дитину до здійснення самовиховання. Сама дитина активна вже з народження, вона народжується із здібністю до розвитку. Вона не посудина, куди «зливається» досвід людства, вона сама здатна цей досвід придбати і творити щось нове. Тому основними душевними чинниками розвитку людини є самовиховання, самоосвіта, самонавчання, самовдосконалення.

Самовиховання — це процес засвоєння людиною досвіду попередніх поколінь за допомогою внутрішніх душевних чинників, що забезпечують розвиток. Виховання, якщо воно не насильне, без самовиховання неможливе. Їх слід розглядати як дві сторони одного і того ж процесу. Здійснюючи самовиховання, людина може самовиховуватися.

Самоосвіта — це система внутрішньої самоорганізації по засвоєнню досвіду поколінь, направленої на власний розвиток. Самонавчання — це процес отримання людиною досвіду поколінь за допомогою власних прагнень і вибраних самим засобів.

В поняттях «самовиховання», «самоосвіта», «самонавчання» педагогіка описує внутрішній духовний світ людини, її здатність, самостійно розвиватися. Зовнішні чинники — виховання, освіта, навчання — лише умови, засоби їх пробудження, приведення в дію. От чому філософи, педагоги, психологи стверджують, що саме в душі людини закладені рушійні сили його розвитку.

Самовиховання — діяльність людини, направлена на зміну своєї особистості відповідно до свідомо поставлених цілей, ідеалів і переконань, що склалися. Самовиховання припускає певний рівень розвитку особи, її самосвідомості, здібності до її аналізу при свідомому зіставленні своїх вчинків з вчинками інших людей. Відношення людини до своїх потенційних можливостей, правильність.

Вказаний підхід до трактування розвитку особи одержав назву діяльно-відносницької концепції виховання. Єство цієї концепції, як показано раніше, полягає в тому, що, тільки включаючи людину, що росте, в різноманітні види діяльності по оволодінню суспільним досвідом і вміло стимулюючи її активність (відношення) в цій діяльності, можна здійснювати його дієве виховання. Без організації цієї діяльності і формування позитивного відношення до неї виховання неможливе. Саме в цьому полягає глибинне єство цього найскладнішого процесу.

В процесі виховання необхідно спонукати дитину до здійснення самовиховання. Сама дитина активна вже з народження, вона народжується із здібністю до розвитку. Вона не посудина, куди «зливається» досвід людства, вона сама здатна цей досвід придбати і творити щось нове. Тому основними душевними чинниками розвитку людини є самовиховання, самоосвіта, самонавчання, самовдосконалення.

Самовиховання — це процес засвоєння людиною досвіду попередніх поколінь за допомогою внутрішніх душевних чинників, що забезпечують розвиток. Виховання, якщо воно не насильне, без самовиховання неможливе. Їх слід розглядати як дві сторони одного і того ж процесу. Здійснюючи самовиховання, людина може самовиховуватися.

Самоосвіта — це система внутрішньої самоорганізації по засвоєнню досвіду поколінь, направленої на власний розвиток. Самонавчання — це процес отримання людиною досвіду поколінь за допомогою власних прагнень і вибраних самим засобів.

В поняттях «самовиховання», «самоосвіта», «самонавчання» педагогіка описує внутрішній духовний світ людини, її здатність, самостійно розвиватися. Зовнішні чинники — виховання, освіта, навчання — лише умови, засоби їх пробудження, приведення в дію. От чому філософи, педагоги, психологи стверджують, що саме в душі людини закладені рушійні сили його розвитку.

Самовиховання — діяльність людини, направлена на зміну своєї особистості відповідно до свідомо поставлених цілей, ідеалів і переконань, що склалися. Самовиховання припускає певний рівень розвитку особи, її самосвідомості, здібності до її аналізу при свідомому зіставленні своїх вчинків з вчинками інших людей. Відношення людини до своїх потенційних можливостей, правильність.

Література

1. Концепція виховної роботи Дніпропетровського державного технічного університету залізничного транспорту. — Дніпропетровськ, 2000.
2. Основи практичної психології. — К.: 1999.
3. Психологія: Навч. посібник. / За ред. О.В.Винославської. — К.: 2005.
4. Психологія личности. — М.: 2007.
5. Студентському активу. Методичні матеріали. — Дніпропетровськ, 2006.

Матеріали підготовлені
доц. Дешко Л. К. — керівником
«Школи куратора»

ПРО ЦЕ ТРЕБА ЗНАТИ І РОЗПОВІДАТИ СТУДЕНТАМ

(матеріали для індивідуальних бесід з юнаками і дівчатами
про проблеми статевих відносин)

В радянські часи та і зараз тема статевих стосунків, статевого виховання була і є дуже делікатною і потребує неабияких педагогічних здібностей.

Як звісно, після розпаду Радянського Союзу з'ясувалося, що секс таки існує. Він увірвався до нас шаленою хвилею, і нова генерація швидко це зауважила. Підлітки є найбільш незахищеною групою сексуально активного населення. Для них усе проста, легко, приємно, з головне – природно. Круговерть інтимних стосунків вабить тих, хто наче ще вчора бавився іграшками, а тепер вперто твердить – «Хочу і буду!»

Сучасний світ підліткової сексуальності різноманітний, неоднорідний і не вкладається у загальновизнані дорослими схеми. В цьому середовищі існують абсолютно полярні погляди на статеве життя. Поряд з орієнтацією та потягом до раннього і активного сексу, міцно тримають позиції цнотливості та бажання розпочати все "пізніше" і "незабутньо".

Чому підлітки "цим" займаються? Все просто – це цікаво, це круто, це приємно, це можливість відчувати близькість іншої людини, довести свою любов і, врешті, - "Усі так роблять!". Понад 50 відсотків підлітків розпочали статеве життя у віці 14-16 років. Серед наслідків – небажана вагітність, інфекції, які передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ СНІД. Захворювання на сифіліс та гонорею за останні 10 років збільшилися у 10 разів, 15% ВІЛ-інфікованих в Україні становлять особи 15-19 років. 75% вагітностей у підлітковому віці закінчується її перериванням. Офіційна статистика абортів в Україні свідчить про те, що протягом року в нашій країні проводиться від 370 до 450 тисяч таких операцій. За неофіційними даними ця цифра сягає до 1 мільйона. 15% від усіх абортів роблять неповнолітні. Серед інших наслідків недбалості у підлітковому сексуальному житті – патології при вагітності та пологах, низький рівень здоров'я новонароджених, безпліддя.

Кожен має власні причини розпочати статеве життя. Часто це робиться через тиск (опір одноліткам чи партнерові здатні чинити далеко не всі) та через бажання довести, що вони можуть зробити це не гірше за дорослих. І в сучасних умовах таки важко опиратися бажанню вести активне сексуальне життя, якщо звідусіль атакують заклики це робити - кіно, музика, Інтернет, преса, реклама тощо. Обсяги інформації та легкий доступ до неї мають неабиякий вплив на свідомість.

Чи потрібно з студентами говорити «про це»?

Практика і статистика говорить: необхідно!

Підлітки зазвичай вважають, що всі неприємності та проблеми виникають у когось Іншого, а в їхньому випадку це неможливо. Та й знання про методи контрацепції у них доволі відносні. Дорослим краще серйозно сприйняти статистику Всесвітньої організації охорони здоров'я, згідно з якою середній вік першого сексуального контакту хлопчиків становить 16, 1, а дівчаток - 15,0 років. Отже, багато студентів уже можуть його отримати до вступу в вуз. Що здебільшого передбачає сексуальне життя підлітків? Перш за все це

нерегулярність статевим контактів, недостатня сексуальна освіта, короткочасне використання контрацепції, застосування малоефективних методів запобігання небажаної вагітності, нерегулярні менструації. Окрім того – страх перед батьками та лікарями, вибір контрацептиву, який радять друзі, високий ризик захворювань, що передаються статевим шляхом, наявність декількох статевих партнерів. Про наслідки всього цього романтично налаштовані підлітки звісно ж не думають. Тому такою несподіваною та трагічною для дівчат стає небажана вагітність, адже вона закінчується раннім материнством, та значно частіше – абортom, справжньою психічною та фізичною травмою. А залишені "на згадку" від чергового статевого контакту венеричні хвороби виявляють себе згодом, коли мова піде про справжню, бажану вагітність у шлюбі.

Коли починати інтимне життя – рішення індивідуальне. Але знати про методи захисту потрібно кожному підлітку. Використання контрацептивів свідчить про відповідальність і в жодному разі не перешкоджає сексуальності. Якщо двоє вирішили перейти до статевих стосунків, то й відповідальність має бути спільна – це є безапеляційною ознакою зрілості. Потрібно зрозуміти одне – без контрацепції секс не може бути безпечним.

Стовідсоткову контрацептивну надійність може гарантувати лише утримання від сексу. Це вбереже від небажаних наслідків та дасть можливість з'ясувати наскільки справжніми є почуття між двома, потрібен обраний партнер, чи стосунки є лише короткочасним юнацьким захопленням, яке може залишити небажану вагітність чи хворобу. З віком цінності та інтереси можуть змінитися, а молодіжний максималізм не обернеться неприємностями. Як обійтися без сексу? Існують різні способи – поцілунки та обійми, які здатні дарувати не меншу насолоду, прогулянка вдвох, перегляд фільмів, просто розмови.

Що можна порадити юнакам та дівчатам?

Ідеальним методом контрацепції для підлітків є презерватив. Він відповідає багатьом вимогам, які підлітки ставлять до протизаплідних засобів: простий та зручний у застосуванні, його можна непомітно носити у сумочці чи кишені і завжди мати під рукою, щоб використати при потребі. Презерватив недорогий, отже, кишенькових грошей цілком вистачає, а його купівлю легко приховати від дорослих. Презерватив можна без проблем придбати у будь-якій аптеці та використати негайно (без консультації у спеціаліста). Не забуваймо, що саме в юнацькому віці сексуальні відносини імпульсивні, непередбачувані, не сплановані, - це справжній вир почуттів та шалений потік емоцій. Особливо, якщо молодь мешкає скупчено, у гуртожитках. Спеціалісти пояснюють таку поведінку як транзиторну сексуальність (тобто, ту, що минає). Якщо у дитини до 10-12 років не сформований своєрідний психологічний бар'єр (супротив ранньому початку статевого життя, то перший статевий контакт у ранньому віці неминучий. Щастя, якщо це відбудеться із застосуванням презерватива. До речі, згідно зі статистичними даними, від 10 до 30% підлітків надають перевагу презервативу як методу контрацепції. Головне навчитися правильно використовувати презерватив і зрозуміти, що

такий контрацептив є абсолютно нормальним.

Здавалося б, переваги очевидні, але серед підлітків і молоді досить поширена негативна думка щодо презерватива. Особливо непримиренними тут виступають деякі дівчата, які рішуче відмовляються мати справу з цією "гидотою". На жаль, тут нашим "наївним ідеалісткам" ще далеко до їхніх американських та європейських ровесниць, які, виховані в дусі збереження статевого здоров'я, не визнають жодного ризику під час сексу. Їхня б воля, одягли на своїх коханих хлопців і по декілька презервативів! Жарти жартами, але, можливо, наша молодь змінить свою думку щодо презервативів, якщо уявлятимуть реальність та рівень небезпеки.

Відомо, що у дівчат ще не сформовані природні механізми захисту від інфекцій, які діють в організмі здорової жінки. До 20-ти років слизова піхви тонка та легко ушкоджується, захисної змазки під час статевого акту виробляється недостатньо. В цьому віці організм повністю відкритий для статевих інфекцій як у дівчат, так і в хлопців. Останні, до речі, часом припускаються поширеної помилки. Ось типовий хід думок деяких юнаків: "Навіщо мені остерігатися при випадковому статевому зв'язку? То її проблеми. Я буду турбуватися про це, займаючись сексом з коханою людиною". Ми можемо лише здогадуватися, який набір захворювань "подарує" такий партнер своїй юній супутниці. Найважче молоді усвідомити, що в сексі немає "чужих" проблем, тому кожен, переймаючись здоров'ям свого партнера, турбується і про власне. Отож, варто розглядати використання презерватива як турботу один про одного і прояв справжньої довіри.

Така позиція допомагає глянути на презерватив не як на "вбивцю задоволення", а як на мовчазний-знак взаємної поваги.

«Все буде ОК!». Саме так кажуть лікарі, рекомендуючи оральні контрацептиви (ОК). Такий різновид контрацепції є доволі популярним серед дівчат-підлітків. До складу протизаплідних таблеток входять синтетичні жіночі статеві гормони (естроген та прогестин). Ці гормони схожі на ті, які виробляються у жіночому організмі. Принцип дії таких препаратів простий: комбінації гормонів блокують овуляцію (вихід зрілої яйцеклітини) і запліднення не відбувається. Ставлення протизаплідних таблеток у нашій країні часто є досить упередженим. Тому варто згадати, що клінічні спостереження і досвід країн Східної Європи та США довели: оральні контрацептиви є найбільш ефективним методом запобігання небажаній вагітності серед здорових дівчат і підлітків. Це єдиний метод, наближений до 100 відсоткової гарантії за умови щоденного прийому.

Сучасним препаратам властиве таке поєднання компонентів, що протизаплідний ефект досягається за мінімального впливу на рівень природних гормонів жінки. Існують суворі вимоги до новітніх гормональних засобів; висока ефективність у мінімальній дозі, нешкідливість для здоров'я, простота у застосуванні, збереження фізіології та психології сексуального життя, цінова доступність.

Сьогодні жінки використовують вже третє покоління оральних контрацептивів, неодноразово протестованих. Існує велика кількість таких препаратів для підліткового віку. Оптимальним варіантом є комбіновані

низькодозовані гормональні контрацептиви, які практично не шкідливі для організму.

Альтернативою комбінованим естроген-гестагенним препаратам є група чисто прогестинових контрацептивів. Вони не містять естрогенного компонента і складаються з мікродоз синтетичних гестагенів. А перевагою цих препаратів є дуже низька кількість ускладнень з боку серцево-судинної системи, печінки, процесу згортання крові - тобто тих, які викликані естрогенами. Ці контрацептиви придатні для жінок, які не можуть використовувати КОКи через певні захворювання.

Оральні контрацептиви – дуже надійний засіб, що добре переноситься. Але юнаки і дівчата часто помилково вважають, що лікарі призначають таблетки лише дорослим. Напевно, ця думка сформувалася ще в ті часи, коли вважалося, що "породні дівчата до гінеколога не ходять". Сьогодні в більшості спеціальних консультативно-лікувальних закладів дівчатка-підлітки можуть отримати реальну допомогу спеціалістів і дізнатися, що протизаплідні таблетки є найкращим методом контрацепції для осіб їхнього віку. Але приймати оральні контрацептиви можна лише за рекомендацією медичного спеціаліста. Саме лікар повинен врахувати стан здоров'я дівчини, її спадковість, інтенсивність статевого життя тощо. Тому не дивно, що пацієнткам-ровесницям можуть бути призначені різні препарати. Напевно кожна дівчина чула про чудові протизаплідні таблетки, але навіть гарно обізнані підлітки не поспішають розпочинати гормональну контрацепцію. Чому? Тому що огляд лікаря у цьому випадку неминучий. Зрозуміло, що не в кожній районній жіночій консультації чи на фельдшерсько-акушерському пункті раді зустрічі з сексуально активними підлітками. Зрозуміло, що цілеспрямовану допомогу можуть надати лише у спеціалізованих центрах. Це можна зробити в поліклініці ДПТУ та у міському Центрі планування сім'ї. У жодному разі не можна обирати оральні контрацептиви керуючись порадами подруг, хлопця, аптекаря чи рекламою! Наслідки випадкового вибору можуть бути абсолютно непередбачуваними, тому не варто ризикувати.

Протизаплідні таблетки допомагають вирішити проблеми зовнішнього вигляду, зокрема, допомогти боротися із такими явищами, як прищі, вугри та різноманітні висипання на обличчі, що частенько надокучають юним леді. Не таємниця, що стан шкіри в організмі, який росте, визначається дисбалансом гормонального фону, тих самих гестагенів та естрогенів, і протизаплідні таблетки його збалансовують. Варто згадати і про оздоровчий вплив таблеток на менструальний цикл. У більшості юних дівчаток спостерігаються різноманітні порушення менструального циклу (нерегулярні, болючі, тривалі чи затяжні "місячні"). На фоні прийому комбінованих оральних контрацептивів "місячні" стають регулярними, не болючими та з незначною крововтратою.

Як і будь-який інший засіб контрацепції (або будь-які медичні препарати, навіть зовсім прості), протизаплідні таблетки рекомендуються не всім. Існують важливі обмеження в їх застосуванні. Гормональні контрацептиви – це не "ідеальний метод для підлітків", а "ідеальний метод для здорових підлітків". Крім загальновідомих протипоказань до застосування протизаплідних таблеток (хвороби печінки, крові, судин, підвищений артеріальний тиск), у

молоді додаються ще й інші, специфічні для її віку, "молодіжні" проблеми. По-перше, гормональні контрацептиви можуть приймати лише дівчатка, у яких вже сформувався менструальний цикл, а з часу першої менструації минуло принаймні два роки. По-друге, доза препарату розраховується на масу тіла, тому протизаплідні таблетки не призначають дівчаткам, нижчим 150 см і з вагою меншою 42-43 кг. Серйозним недоліком протизаплідних таблеток стає те, що вони не захищають від інфекцій, які передаються статевим шляхом. Саме серед хлопців та дівчат, які рано розпочали статеве життя, поширені гонорея, трихомоніаз, хламідіоз, сифіліс, СНІД та інші хвороби, яких сьогодні нараховується більше тридцяти. Чимало з них мають прихований перебіг, проходять безсимптомно і даються взнаки через багато років, адже залишаються невиявленими і нелікованими.

Є така проблема і серед наших студентів. "Згідно з порадами популярного журналу вживаю протизаплідні таблетки," - зізнається 16-річна дівчина. - "Звісно, це краще, ніж незапланована вагітність і аборт. В інструкції наголошується, що приймати їх можна лише під наглядом лікаря. Але куди я можу піти?".

Така розгубленість є доволі поширеним явищем. Потрібно дати зрозуміти підліткам, що вони можуть і повинні звертатися по допомогу до кваліфікованих спеціалістів акушерсько-гінекологічної служби. І нарешті забути про те, що обговорення сексуального життя є забороненою темою, адже ігнорування цих питань часто призводить до тяжких наслідків. Сьогодні можна звернутися до медичних спеціалістів, які проходять навчання у рамках проекту "Разом до здоров'я". Це п'ятирічний проект, що реалізується в Україні протягом 2005-2010 років за підтримки Агентства США з Міжнародного Розвитку (USAID). Основна його мета – сприяння покращенню здоров'я чоловіків, жінок, збереження репродуктивного здоров'я та планування сім'ї. Проект використовує у своїй діяльності інноваційний, системний підхід для зниження рівня абортів, не запланованих вагітностей та захворювань, що передаються статевим шляхом. У центрах "Разом до здоров'я" в легкій і доступній формі підліткам і молоді дадуть максимально повні відповіді на запитання про контрацепцію. Спільно з фармацевтичними компаніями у центрах визначено "пакет контрацептивів", який включає широкий спектр засобів за доступними – цінами. В аптеках, які мають у наявності контрацептивні засоби з "пакету контрацептивів", а також в медичних установах, де працюють фахівці з планування сім'ї, розміщено спеціальний логотип, який можна легко впізнати і звернутися туди. Побачивши його підлітки мають знати, що тут їм допоможуть, проконсультують.

Але існує ще один, дуже простий, метод допомоги. Слово "Ні" – коротке та рішуче – це завжди єдиний метод контрацепції, що гарантує стовідсоткову надійність. Сказавши "Ні" ранньому статевому життю, одночасно вирішується проблема небажаної вагітності, захворювань, що передаються статевим шляхом, фізичних та душевних страждань. Але варто зазначити, що обговорити плюси утримання, як і інші питання сексуального життя, краще до початку статевого дозрівання.

Водночас, рішуче "Ні" не обмежує розвиток сексуальності, а навпаки,

збагачує досвід альтернативними формами спілкування, підготовлює свідомість до прийняття важливих рішень, що є гарантією здоров'я та безпечного майбутнього. Рішуче "Ні", сказане сьогодні, не означає відмову від статевого життя назавжди, проте дає можливість розпочати його гідно, вчасно та безпечно. Розсудливість і обережність у статевих зв'язках та виборі партнера приходить з віком, тому квапитись не варто.

Матеріали підготовлені
доц. Дешко Л.К. – керівником
«Школи куратора» за
допомогою журналу «Тобі»
www.tobi.com.ua

Шановні куратори!

Запросіть всіх студентів взяти участь у загальноукраїнському студентському конкурсі, який проводиться восени 2008 року.

Загальноукраїнський конкурс «ПОСЛАННЯ ІДЕАЛЬНІЙ МАМІ»

Мама - людина, яка завжди нас підтримує та намагається зрозуміти у кожній ситуації протягом життя. "Мама" – перше слово, яке промовляє кожна дитина. Скільки в ньому любові та ніжності.

А якою мамою могла би бути Ти? Чи маєш Ти ідеал матері? Редакція журналу «Тобі» пропонує тобі взяти участь у загальноукраїнському студентському конкурсі "Послання ідеальній мамі", який буде оголошено восени 2008 року.

Напиши СВОЄ «Послання ідеальній мамі», прояви фантазію та творчий підхід у висвітленні запропонованих тем і вигравай цінні призи – універсальні енциклопедії для жінок, сучасні мобільні телефони та поїздку до Єгипту!

Найкраще «Послання ідеальній мамі» буде розміщене в журналі «Моя дитина. Перший рік життя».

Пропонуємо 12 тем. Вислови свою думку щодо кожної з них!

1. Моя майже еталонна матуся. Поради моїй мамі.
2. Принц у білому лімузині. Яким є ідеальний тато?
3. Best friend. Ким є для тебе подруга?
4. Не все золото, що блищить. Шкідливі звички - "за" чи "проти"?
5. Б здоровому тілі – здоровий дух. Моя фізична форма.
6. Улюблена їжа. Їсти чи не їсти?
7. Як тебе не любити? Мій кумир.
8. Працювати і ще раз працювати! Моя кар'єра.
9. Знання - сила. Будь сильною! Мої джерела інформації.
10. Мама це... Афоризми про маму та привітання мамі.
11. Мама - берегиня сім'ї. Міфи та легенди про маму.
12. Я буду жити в Україні!

Вже зараз надішли заявку на участь у Конкурсі і отримай подарунок, якщо потрапиш у число 100 перших потенційних учасниць!

Також твої переваги: - гарантованих 5 додаткових балів!

- надіслане САМЕ ДЛЯ ТЕБЕ запрошення на участь у Конкурсі.
заявка на участь в конкурсі "ПОСЛАННЯ ІДЕАЛЬНІЙ МАМІ"

Прізвище та ім'я
Поштова адреса
Контактний телефон
Навчальний заклад, спеціальність, курс
Заповнену заявку надішли на адресу редакції: Редакція
журналу "Тобі", а/с 139, м. Тернопіль-21, 46021

ВАС ЗАПРОШУЄ
ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Індивідуальні консультації психолога

Групові заходи:

Лекції, бесіди, диспути, семінари

- профілактика захворювання ВІЛ/СНІД
- профілактика тютюнопаління
- профілактика алкоголізму
- профілактика наркоманії
- запобігання насилля над людиною
- попереджений торгівлі людьми
- профілактика комп'ютерної залежності
- статеве виховання
- захворювання, які передаються статевим шляхом
- право-освітнє виховання
- пізнавальні лекції різноманітної тематики за заявками

Тренінги, рольові ігри

- набуття комунікативних навичок
- виховання лідерських якостей
- профорієнтація
- конфлікти та шляхи виходу з конфліктних ситуацій
- стрес та методи боротьби зі стресом
- тренінг «Він та Вона»
- інші теми тренінгів за заявками

Масові заходи:

- *Участь у фестивалях дитячо-юнацької творчості*
- *Проведення вуличних соціальних ігротек*
- *Організація та проведення благодійних акцій для дітей та молоді пільгових категорій*

Наша адреса: вул. О. Гончара, 32а,
Тел. 46-00-10.

КАЛЕНДАР ЗНАМЕННИХ ДАТ

ЛИСТОПАД

Листопад білими кіньми їде

Якщо листопад дерев не обтрусить, то зима довгою бути мусить

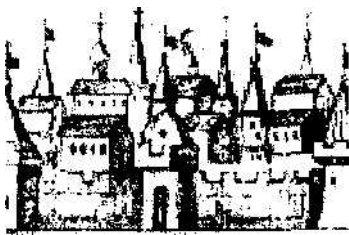
Листопад уриває дня, а накликає ночі

- 2 – День працівників соціальної сфери
  - 300 років від часу знищення міста Батурин – гетьманської столиці (1708)
- 3 – День інженерних військ
  - День ракетних військ і артилерії
- 4 – День залізничника
- 6 – Міжнародний день запобігання експлуатації навколишнього середовища під час війни та збройних конфліктів
- 9 – День української писемності та мови
  - 190 років від дня народження Івана Сергійовича Тургенєва (1818-1883), російського письменника
  - 130 років від дня народження Якова Васильовича Столярова (1878-1945), українського вченого у галузі прикладної механіки та залізобетонних конструкцій
  - 100 років від дня народження Сергія Олександровича Христиановича (1908-2000), російського вченого у галузі механіки
- 10 – 120 років від дня народження Андрія Миколайовича Туполєва (1888-1972), російського авіаконструктора
- 13 – 90 років від часу створення Директорії (1918), уряду УНР, очолюваного В. Винниченком і С. Петлюрою
- 14 – Всесвітній день діабету
  - 180 років від дня народження Льва Михайловича Жемчужникова (1828-1912), російського й українського живописця, графіка
- 16 – Міжнародний день толерантності
  - Всесвітній день пам'яті жертв дорожньо-транспортних пригод
  - День працівників радіо, телебачення та зв'язку
  - День працівників сільського господарства
  - 100 років від дня народження Адріана Анатолійовича Смирнова (1908-1992), українського фізика
- 17 – День студента
- 19 – День працівників гідрометеорологічної служби
  - День скловиробника
- 20 – Всесвітній день дитини
- 21 – Всесвітній день телебачення
  - День Архистратига Михаїла, покровителя Києва
  - 90 років від дня народження Івана Івановича Іванова (1918), українського вченого у галузі механіки
- 22 – День пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій
  - День Свободи
  - 100 років від дня народження Віктора Євгеновича Іванова (1908-1980),

- українського фізика
– 90 років від дня народження Олени Костянтинівни Убийвовк (1918-1942), одного з керівників підпільної антифашистської організації, що діяла під час Великої Вітчизняної війни, Героя Радянського Союзу
- 23 – 110 років від дня народження Родіона Яковича Малиновського (1898-1967), військового діяча СРСР, маршала, двічі Героя Радянського Союзу
– 100 років від дня народження Миколи Миколайовича Носова (1908-1976), російського письменника
- 25 – Міжнародний день боротьби за ліквідацію насилля над жінками
– 170 років від дня народження Івана Семеновича Нечуя-Левицького (1838-1918), українського письменника
- 27 – 90 років від дня народження Бориса Євгеновича Патона (1918), українського вченого у галузі електрозварювання, металургії та технології металів
- 28 – Верховна Рада України прийняла Закон «Про голодомор 1932-1933 рр. в Україні» (2006)
- 29 – 230 років від дня народження Григорія Федоровича Квітки-Основ'яненка (1778-1843), українського письменника

ЗАГИБЕЛЬ ГЕТЬМАНСЬКОЇ СТОЛИЦІ

До 300-річчя батуринської трагедії

Варварське знищення 2 листопада 1708 р. військами генерала О. Меншикова міста Батурина, якому випала доля бути кілька десятиліть центром політичного життя Лівобережної України і яке не скорилося волі Петра 1,— трагічна сторінка вітчизняної історії.

Місто Батурин розташоване на живописному березі р. Сейм на Чернігівщині. Виникло на початку XVII ст. і впродовж свого існування було резиденцією чотирьох гетьманів. За порівняно невеликий проміжок часу воно подолато шлях від невеличкого примонастирського хутора Батурин до гетьманської столиці. Тут відбувся злет українського мистецтва та архітектури. Світові було явлено вінець українського як церковного, так і світського палацового бароко.

Наприкінці XVII ст., після відвоювання поляками Правобережжя та утвердження автономії Війська Запорозького, під безпосередньою зверхністю гетьманів лишалося тільки близько третини території, що колись була підвладна Хмельницькому,— десть одна шоста плоті сучасної України. Цей лівобережний край українці називали Гетьманщиною, а московити — Малоросією. До неї входило десять полків: Стародубський, Чернігівський, Ніжинський, Прилуцький, Київський, Гадяцький, Переяславський, Лубенський, Миргородський і Полтавський. Офіційна резиденція гетьмана й адміністративна столиця Гетьманщини на початку XVIII ст. містилася в Батурині.

Із встановленням над Козацькою Україною зверхності Москви остання прагнула ввести в краї пряме управління. Зі свого боку, козацька верхівка, ще за часів Руїни розчарувавшись пропольською та протурецькою політикою, більше не ставила під сумнів необхідність підтримувати зв'язок з Москвою. І

все ж козацькі гетьмани виступали за збереження того, що лишилося від прав, гарантованих Переяславською угодою 1654 р. Вони сподівалися, що, виявляючи лояльність до Москви, переконують царів у своїй надійності й здобудуть гарантії на подальшу автономію.

Вирішальний етап у стосунках між Лівобережжям та Московією настав за гетьманування Івана Мазепи — одного з найвидатніших і найбільш суперечливих політичних діячів України, при якому значно підвищується статус гетьманської столиці. Сюди стікаються іноземні послы, резиденти, прочани. При Мазепі Батурин швидко перетворюється не тільки в квітуче місто, але й в столицю духовності, культури. Тут діяло п'ять храмів, а розкішна резиденція Гетьмана мала чудову колекцію картин, добірну бібліотеку.

Найбільш вражаючою рисою Мазепи-політика було вміння захищати як особисті, так і загальноукраїнські інтереси, зберігаючи водночас добрі стосунки з Московією. Коли 1689 р. на трон зійшов молодий і енергійний Петро I, гетьман уже вкотре застосував свій незбагнений дар чарувати можновладців. Він надавав цареві активну допомогу в грандіозних походах на турків і татар, кульмінацією яких стало здобуття у 1696 р. Азова — ключової турецької фортеці на Азовському морі.

Проте на початку XVIII ст. у стосунках із царем, що їх Мазепа так активно підтримував, з'являється напруженість. 1700 р. вибухнула Північна війна, головними супротивниками якої виступали молодий російський цар Петро I та 18-річний король Швеції Карл XII — обдарований полководець, але поганий політик. Зазнавши ряду катастрофічних поразок на початку війни, Петро I, цей палкий прихильник західних звичаїв, вирішує модернізувати армію, державне управління, суспільство взагалі. В межах цієї політики під загрозу потрапляла гарантована ще 1654 р. традиційна автономія Гетьманщини.

28 жовтня 1708 р. Карл XII, котрий ішов на Москву, завернув на Україну. До Мазепиних планів аж ніяк не входило вторгнення шведів в Україну, що ставала тепер театром воєнних дій. Вона ще не була готова до участі у вирішальному поєдинку двох могутніх суперників, котрі, думалось, зйдуться десь поза межами Гетьманщини. Невдоволення, що врешті штовхнуло Мазепу шукати іншого покровителя, було пов'язане з питанням захисту України. Коли польський союзник Карла XII Станіслав Лещинський став погрожувати Україні, Мазепа звернувся по допомогу до Петра I. Цар, чекаючи наступу шведів, відповів, що не може дати навіть десяти чоловік і щоб той боронився, як зможе. Це було для гетьмана останньою краплею. Петро I порушив зобов'язання обороняти Україну від ненависних поляків, що було основою угоди 1654 р., і український гетьман перестав вважати себе зобов'язаним зберігати вірність цареві.

Щоб підняти народ на загальний виступ проти Москви, політику якої він начебто донедавна ще підтримував, потрібні були спеціальні агітаційні й організаційні заходи, потрібен був час. Адже жорстока необхідність змушувала Мазепу до останньої миті зберігати в глибокій таємниці свої наміри. Гетьман вагався до останньої хвилини свого доленосного вибору, ретельно зважував

перспективи політичної переорієнтації України, прораховував усі можливі наслідки. Підштовхнув його до рішучого кроку приїзд в Україну улюбленця царя генерала Меншикова. Мазепа повертається з військового табору під Борзною до Батурина, дає останні розпорядження. 1, залишивши в місті досить сильну військову залогу з чотирьох вільнонайманих сердючких полків і кількох сотень городових козаків (загалом близько 10 тисяч осіб) під проводом полковника Дмитра Чечеля й гарматного осавула Ф. Кенігсека, він вирушає до табору шведського короля. 25 жовтня 1708 р. українські полки на чолі з гетьманом (близько 1000 осіб) форсували Десну.

Жереб було кинуто, Рубікон — перейдено. Настав час вибору для кожного окремого козака, сотні, полку, для всієї України.

Мазепа, в надії запобігти спустошенню рідного краю, перейшов на бік шведів. За ним пішло близько 3000 козаків і частина старшини. Умови, за яких українці приєдналися до Карла, визначалися пактом. За надання військової допомоги та провізії король обіцяв захищати Україну й утримуватися від підписання миру з царем аж до повного визволення її від влади Москви та відновлення її давніх прав.

Петро 1, як оповідають сучасники, довідавшись про дії українського гетьмана, був шокований. Але, як не на раз траплялося, швидко оголтувався і вжив запобіжних заходів. Передовсім цар видав кілька маніфестів до українського народу із звинуваченнями гетьмана у зраді. Тактика царя не обмежувалася маніфестами. За його наказом 2 листопада російські війська під командуванням Меншикова підступили до гетьманської столиці. Пов'язані з цим наступні події надовго закарбувалися в людській пам'яті, а саме місто для багатьох поколінь українських патріотів стало символом духовної нескореності й самопожертви в ім'я Вітчизни.

Батурин був укріпленим містом із численною артилерією. Оборонці, виконуючи наказ свого гетьмана, зустріли військо Меншикова гарматними пострілами. Штурм було відбито, але з настанням ночі зрадник показав росіянам потаємний підземний хід до фортеці.

Подальші події, відображені в народній пам'яті, лягли в основу народної пісні/думи, фрагмент якої наведено нижче.

«А в городі у Батурині
Мужиків да жінок
У пень сікли да рубали.
Церкви палили, святості да
Ікони під ноги топтали...»

Не важко уявити стан Івана Мазепи, коли він отримав звістку про падіння Батурина. Приголомшений гетьман, за свідченням учасника походу, не повірив почутому. Розповіді про звірства корпусу Меншикова його потрясли. Лише 7 листопада 1708 р. Мазепа нарешті мав змогу на власні очі побачити розгромлену гетьманську столицю. Кривава картина попелища вразила його у саме серце. Як пише «Чернігівський літопис», «ревно плакал по Батурина Мазепа», спостерігаючи, скільки «крови людской в місті и на предмістью було полно калюжами».

За різними джерелами, жертвами погрому 2 листопада 1708 р. стали

11—12,5 тисячі батуринців, сердюків, козаків.

Падіння Батурина призвело не лише до страшних людських жертв, втрати значного арсеналу зброї та боєприпасів, а й завдало величезної моральної шкоди всьому українському народові. Немилосердний розгром гетьманської столиці й терор, розв'язаний проти прихильників Мазепи по всій Україні, деморалізуюче вплинули на суспільство, позбавивши його здатності чинити опір. У Лебедині, куди дано згодом цар переніс із Глухова свою головну квартиру, діяв спеціальний суд. Як оповідає український хроніст, багатьох старшин і козаків, запідозрених у прихильності до Мазепи, вишукували по домівках і віддавали на жорстокі тортури, а вже потім їх карали смертю.

Різними шляхами ішла інформація про каральну акцію у Москву, Новгород, зарубіжжя, але літописці, посилаючись на свідчення очевидців, були однастайні в оцінках масштабів трагедії українського міста: «Люди в нем бувшиє вирублени, церкви разорени, дома разграблени и сожжени» (Рукописний збірник XVIII віку), «И тот город взяли приступом, вирубили і вижгли» (Записки московського околичного Івана Желябужського за 1708 рік), «Меншиков зараз добил Батурина и сплюндрував его огнем и мечем» (Чернігівський літопис за новим списком (1587—1725). Подібний опис подавав у своєму щоденнику шамбелян Карла XII Адлерфельд, який загинув під Полтавою у 1709 р.: «Перебили і старих, і малих, не оглядаючись на стать та вік, залишок жінок поцупили. Взяли сорок гармат. Спалили місто і 30 млинів, що стояли на річці Сейм. Все пограбували».

Французькі часописи, отримавши інформацію з України, вийшли з промовистими заголовками — «Страшна різанина», «Руїна України», «Жінки й діти на вістрях шабель». Газети сповіщали болючу новину: «Всі мешканці Батурина без огляду на вік і стать вирізані, як наказують нелюдські звичаї москалів», «Ціла Україна купається в крові. Меншиков уживає засобів московського варварства».

Після спалення Батурина відбувається фактичний розподіл України між російськими вельможами. Одночасно рясний дощ милостей і нагород посипався на голови тих, хто відразу продемонстрував свою лояльність дому Романових. Та козацька старшина, котра прибула за першим царським наказом до Глухова на вибори нового гетьмана, одержала землі, маєтки, гроші та посади.

Знищення Батурина стало поворотною віхою в історії українського народу. Його визвольні прагнення були вкотре жорстко придушені імперськими силами.

14 червня 1993 р. постановою уряду незалежної України створено державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця». А в 2002 р. була затверджена комплексна програма збереження пам'яток Державного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця».

**«БУДЕШ, БАТЬКУ, ПАНУВАТИ,
ПОКИ ЖИВУТЬ ЛЮДИ...»**

До 210-річчя виходу у світ поеми «Енеїда»

І. П. Котляревського

На скрижалях історії нашої культури вписані імена видатних діячів, які особливо яскраво й багатогранно відобразили в своїй творчості душу народу, його національну своєрідність, поетичну натуру. Ім'я Івана Петровича Котляревського, засновника нової української літератури, пов'язують, у першу чергу, з його поемою «Енеїда» (1798), яка вже понад двісті років зачаровує вдячних читачів. Це була перша друкована книга, написана народною мовою, перша національна поема. Запозичивши сюжет у Вергілія, Котляревський наповнив свій твір дотепним українським гумором, народними повір'ями, картинами воєнного і мирного життя, описами одягу, страв— усім тим, що надає поемі яскравого національного колориту. «Енеїду» сміливо можна назвати своєрідною енциклопедією українського побуту кінця XVIII — початку XIX ст.

Поема «Енеїда» вперше побачила світ у Петербурзі 1798 р. без відома автора, з ініціативи і на кошти заможного конотопського поміщика М. Парпури, який жив тоді в столиці й займався видавничою діяльністю. Перше видання мало назву «Ма-лороссийская Знеида в трех частях» (на титульній сторінці — «Знеида на малороссийский язык перелициованная И. Котляревским») із присвятною сторінкою «Любителям малороссийского слова усердиейше посвящается». Друге видання «Енеїди» з'явилося в Петербурзі 1808 р., третє, підготовлене вже самим автором і доповнене четвертою частиною,— у 1809 р. Повний текст поеми під назвою «Виргилиева Знеида, на малороссийский язык переложенная И. Котляревским» був опублікований у 1842 р. у Харкові, вже після смерті письменника.

Вихід у світ «Енеїди» став епохальним явищем в розвитку української культури, визначною подією в духовному житті народу. З'явилася книга, що ставила низку важливих суспільних та естетичних проблем.

Вергілієва «Енеїда» — поема героїчна: в ній оспівувалися подвиги мужніх троянців, освячувалась влада Риму і утверджувалося «божественне» походження його імператорів. Використовуючи фабульну канву Вергілієвого твору, І. Котляревський вивернув «наизнанку» оригінал, переосмислив його патетичну тему у підкреслено знівельованому плані, дав йому нове своєрідне наповнення. Велична давньоримська епопея під пером українського поета перетворилася на веселу, бурлескную розповідь, що вражає своєю дотепністю, витонченістю спостережень, точністю у зображенні українського побуту.

У Вергілія все підвладне волі богів: доля героїв визначається втручанням «всемогутніх». Людина — пасивна, безвольна іграшка в руках небожителів. У Котляревського все навпаки — життя сонячне, земне, люди діють у конкретних реальних обставинах. У вирі багатогранного дійства сонм «олімпійців» виглядає кумедно, а їхні «діла» видаються безглуздими.

В образах троянців, латинців, карфагенян, сіцилійців та «олімпійських вершителей» І. Котляревський відтворив свою сучасність, зобразив яскраві типи представників різних суспільних верств, намалював картини українського побуту того часу. В поле зору письменника потрапляють і представники паразитичного поміщицько-кріпосницького класу з їх зневагою до простого народу, честолюбством, аморальністю, і продажна хабарницька бюрократично-канцелярська зірая, і попівство — «халтурний рід» — всі оці п'явки на

людському тілі. Перед читачем проходять пани й підпанки, «що людям льготи не давали і ставили їх за скотів», чиновники різних рангів, судді-хапуги, «які по правді не судили та тільки грошики лупили і одбирали хабарі», проворні купчики, що «на аршинепь на підборний поганий продавали крам». Всі вони, підступні й нещадні у своїх вовчих зазіханнях, винуватці людського горя, засуджуються автором на «вічні муки», їхнє місце в пеклі. Особливо перепало жорстоким кріпосникам та їхнім прислужникам: у пеклі їх «мордовали і жарили зо всіх боків», «залізним пруттям підганяли», давали «добру хльору всім по заслугі, як котам»,

Гостро-сатирично зображений в «Енсіді» сучасний поетові «Олімп». Під виглядом міфологічних, «можновладців» — богів І. Котляревський змальовує феодално-поміщицьку верхівку тогочасного суспільства. Зевс і весь небесний «синкліт» дуже нагадують земні «вищі сфери» — царське оточення, сенат, департаменти, міністерства з їхнім пихатим начальством. Тут панують хижацтво, здирство, хабарництво; тут — розпуста, бездуховність, цілковита байдужість до життя простого люду. «Священні» війни часто зумовлені лише самодурством «богів» і смертним вони приносять тільки біди і страждання.

Герої поета беруть богів на глум, зухвало ставляться до «недосяжного» Олімпу, дошкульним сміхом розвінчують їх, опускають на «грішну Землю». «Енеїда» осяяна світлим гуманізмом письменника, який любить і поважає народ, вболіває за його долю, пишається його героїчним минулим.

Соціальні симпатії Котляревського окреслені досить виразно. Він на боці тих, кого принижували, гнітили тодішні панівні верстви.

У гумористичній формі поет кидає виклик сучасній йому кріпосницько-чиновницькій суспільності, обвинувачує останню в тому, що всі її помисли спрямовані на грабіж і здирство, знущання з простих людей, а державні закони закріплюють цю несправедливість. Обвинувачення митця були моральним осудом кріпосницького ладу, осудом, що набув виразного громадянського звучання.

Котляревський раз у раз звертається до історичного минулого України, звеличує патріотичні подвиги народу. Оспівуючи кращі національні традиції, закріплені історичним досвідом, поет закликає самовіддано любити вітчизну, пройнятися життєдайним почуттям служіння їй. Любов до батьківщини кличе на подвиг, пробуджує високі почуття. У боротьбі за рідну землю люди цілком змінюються: «Там лицар всякий парубійко». Патріотичні почуття підносять гідність людини, її честь.

З неповторним доброзичливим гумором змальовано в «Енеїді» троянців. У їхніх образах поет розкрив духовну велич народу, його моральну перевагу над привілейованими верствами суспільства. Легко і мужньо юнаки Низ і Евріал віддають своє життя, коли цього вимагає Вітчизна. «Козацька вдача» виявляється в поведінці троянців. Це веселі, дотепні й сміливі люди; вони завжди життєрадісні, безжурні, здатні винести на своїх плечах найбільший тягар заради інтересів батьківщини. Найсвятіше для них — бойове товариство, побратимство, вірність громадянському обов'язку, дружбі. Поет уславлює «полки козацькі», що «як гріявуть, сотнями ударять, перед себе списи наставлять, то мов мітлою все метуть».

Відчайдушні гуляки в «Енеїді» («пройдисвіти» і «голодранці») обертаються на справжніх героїв. Загартовані в походах і боях, троянці над усе ставлять славу і військову доблесть, їх не ваблять розкіш і багатство; воля — ось чого вони прагнуть і заради неї готові битися до останньої краплі крові. Троянці — господарі землі, справжні її володарі. Боги ж — «олімпійці», «вседержителі» — мізерні й смішні порівняно з ними — мужніми, безстрашними, поєднаними побратимством. У цьому незаперечний громадянський пафос «Енеїди».

Поема за своєю суттю — твір реалістичний, побудований на життєвій основі. Автор її раз у раз говорить про потребу стати ближче до реального життя, наголошуючи, що, власне, в цьому і полягає завдання, смисл поезії. Живопис І. Котляревського цілком земний, наскрізь пройнятий «людським духом», людськими радощами. Все тут пройняте молодечством, виблискує світлими кольорами, дихає на повні груди. Поет не приховує, що песимізм, мінерний тон його зовсім не ваблять і не надихають.

Навіть в картинах жалоби автора не покидає гумор, нахил до шаржування. Евріалова мати, зачувши про смерть сина, «кричала, гедзалась, качалась, кувікала, як поросля...». Сміх переважає на полотні твору, проймає найдрібніші деталі. Хай часом цей сміх грубий, «як для панського вуха», але завжди щирий, здоровий. Проте добродушний гумор нерідко поступається місцем лукавій іронії та колочій сатири.

Ліризм, задушевність характерні для тих рядків, де поет говорить про славне минуле народу. Досить часто теплі згадки переплітаються з гіркими докорами на адресу байдужих.

В «Енеїді» надзвичайно виразно виявилось новаторство поетичної творчості І. Котляревського. Письменник протиставляє свою музу традиційним «старим» музам — віджилим літературним канонам:

Ох, скільки муз таких на світі!
Во всякім городі, в повіті!
Укрили б зверху вниз Парнас.
Я музу кличу не такую:
Веселу, гарну, молодую;
Старих нехай брика Пегас.

Поетова муза сповнена життя. Щедрою рукою майстра текст поеми збагачено влучними афоризмами, дотепними зауваженнями, барвистими деталями. Широко вживаються ліричні репліки, схвильовані вигуки, колоритні діалоги й монологи. Усе тут комічне, гротескне і водночас психологічно виправдане, внутрішньо вмотивоване. Народне слово в устах поета відсвічує всіма відтінками здорового сміху — від доброзичливого гумору аж до нищівної сатири. Широко використовуючи в «Енеїді» мовно-стилістичні засоби народної творчості, соковиті епітети, Котляревський досягає максимального ефекту. Його Дідона «розумна пані і моторна», «трудяща, дуже працююча, весела, гарна, сановита»; Ентелл «був тяжко смілий, дужий, мужик плечистий і невиклюжий». Порівняння автора несподівані, влучні, колочі. Якщо у Вергілія морський бог Нептун велично проноситься в колісниці, то в українського поета він «миттю осідлавши рака, схвативсь на його, як бурлака, і вирнув з моря, як карась», або «Еней з Дідоною возились, як з оселедцем сірий кіт» та

безліч іншого.

Комізм образів і ситуацій в «Енеїді» посилюється карикатурними мовними засобами, наприклад, неймовірним нагромадженням ряду слів однієї граматичної категорії, часто синонімічних або семантично близьких.

І. Котляревський написав свою поему короткими, динамічними рядками, легким, прозорим ямбом, всіляко дбаючи про те, щоб жартівливий зміст вирядити в дзвінку, «бадьору» форму. Віршова структура «Енеїди» — також новаторська, вона утверджувала силаботонічну систему віршування. При безсумнівній орієнтації на ритмічні норми класичного чотиристопного ямба поет талановито модифікує його, надає йому виняткової виразності, акцентовності. Ямби його сформовані природно і невимушено, підсилюючи комізм ситуацій і колізій.

«Енеїда» писалася, як відомо, протягом усього творчого життя І. Котляревського: розпочав він її за молодих літ, а закінчив на схилі віку. Звідси — нерівний загальний колорит твору, непослідовність у змалюванні окремих образів, характерів; колоритні деталі іноді суперечать загальному образу. Тональність розповіді з часом змінюється, стає подекуди риторичною. Безперечною є певна ідейно-естетична еволюція світосприйняття за період написання «Енеїди». Це позначилося й на поемі: від буфонади до громадянської сатири; від грубуватого шаржу-бурлеску до створення героїчних образів і показу картин, прикрашених романтичними барвами.

«Енеїда» І. Котляревського сповнена прогресивними просвітительськими ідеалами. Оспівуючи любов до батьківщини, звеличуючи героїчне минуле, показуючи самовідданих і мужніх воїнів на чолі з непереможним Енеєм, автор розкрив високі моральні якості національного характеру українського народу. Отже, головне в поемі — утвердження духовних сил народу, уславлення життєлюбства, оптимізму, мужності простих людей. З глибокою повагою і любов'ю, з надзвичайною теплотою зображує письменник їх у поемі, наповнивши їхні образи ароматом степних вітрів, духом нестримної волі, невгамовною силою життя.

За все це «Енеїда» одразу ж була визнана прогресивною громадськістю Росії, завоювала велику популярність у демократичного читача. Ще за життя І. Котляревського з'являється ціла низка наслідувань і переспівів його «Енеїди» як на Україні, так і на теренах братніх слов'янських народів. Окремі фрагменти, переспіви та переробки з поеми почали побутувати в народі, відіграючи роль важливого культурного чинника.

Значення «Енеїди» ще й у тому, що своїм безсмертним дітищем Котляревський поєднав українське художнє слово зі світовою культурою. «Енеїда» — чи не єдиний твір у Європі, що став загальнонародним, бо ця перша високохудожня поема нової української літератури зігриває читача власним, а не позиченим світлом.

Відомо, що Т. Шевченко, звертаючись до І. Котляревського, пророкував йому невмирущість. Образи творів поета живуть у сучасному живописі, графіці, музиці та інших видах мистецтва. Ім'я творця славнозвісної «Енеїди» стало уславленим, твори — нетлінними. За що ж йому судилося безсмертя? Велика заслуга І. Котляревського полягає в тому, що він взявся досліджувати

нові теми, звернувшись до глибинних джерел фольклору. Митець перший серед українських письменників дошевчєнківської доби сміливо скористався невичерпними багатствами мови народу, поєднавши її із найкращою, життєздатною, книжною мовою, удосконалив техніку вірша і п'єси. Усе це разом мало не лише літературно-мистецьке, а й велике суспільне значення, бо схиляло читачів до роздумів про важливість демократизму, вселяло віру у краще майбутнє, сприяло справі національного відродження.

За „Календарем знаменних дат”
підготувала Долматова Н. І. – зав. відділом
гуманітарної літератури бібліотеки